

Izvorni znanstveni rad

DOI: <https://doi.org/10.17234/Croatica.69.4>

UDK: 811.163.42'367"17/18"

Primljen: 25. V. 2025.

Prihvaćen: 19. IX. 2025.

RIČI NEKIPGLIVE, BREZSOBSTVENE VRIMINORICSI

Sanda Ham

Osijek

sanda.ham@gmail.com

ABSTRACT

RIČI NEKIPGLIVE, BREZSOBSTVENE VRIMINORICSI (IMPERSONAL VERBS)

The paper describes impersonal sentences in grammars of the Croatian language from 1790 to the end of the 1820s. There are eight grammars, five of which were written for the Štokavian literary linguistic stylization, and three for the Kajkavian. I discuss the terms for the impersonal sentence and the verbal person in these grammars, and the approach to the category of impersonality. In four grammars, the description is in Croatian, and in the others, in Latin, Italian and/or German, so in relation to this, I describe the grammars classified into two groups, the first contains three grammars with a description in Croatian: Jurin (1793), Starčević (1812), Đurkovečki (1826), and the second group contains five grammars with a description in German or Italian. Since four grammars from the second group have been translated into the modern Croatian standard language: Kornig (1795), Voltić (1803), Appendini (1808), Matijević (1810), only Lanosović (1795) has not been translated, in the second group I also look at the terminology in the translation, comparing it with the terminology in grammars contemporary with the Croatian language of description and with modern Croatian linguistic terminology.

Keywords: Franjo Marija Appendini; Josip Đurkovečki; Josip Jurin; Franz Kornig; Marijan Lanosović; Josip Ernest Matijević; Josip Voltić; Šime Starčević; syntactic terminology; verb person; impersonal sentence; meteorological predications; passive; impersonal passive

1. UVOD

Vremenski je raspon građe u ovom radu unaprijed zadan, riječ je o razdoblju koje se smješta u tri desetljeća, od 1790. do kraja 1820-ih godina. U tom su razdoblju nastajale hrvatske gramatike za hrvatsku štokavsku stilizaciju i hrvatsku kajkavsku stilizaciju¹ i te su gramatike građa za ovaj rad. Želeći poštovati zadani vremenski raspon, gramatike prije i poslije ovdje navedenoga razdoblja ne opisujem iako smatram da ne postoji prijekid gramatičarske tradicije ili njezino razgraničenje s obzirom na navedeno razdoblje. Štokavske i kajkavske gramatike ne razdvajam, a opis će pokazati je li to valjan postupak, odnosno, postoje li među kajkavskim i štokavskim gramatikama tolike razlike da gramatike treba promatrati odvojeno.

Kronološki poredano, ovdje opisujem neosobne rečenice u gramatikama sljedećih autora: Marijan Lanosović (1795),² Josip Jurin (1793), Franz Kornig (1795), Josip Voltić (1803), Franjo Marija Appendini (1808), Josip Ernest Matijević (1810), Šime Starčević (1812), Josip Đurkovečki (1826).³ Gramatike nazivam starijim hrvatskim gramatikama. O tim se gramatikama pisalo, upućujem na svoje radove (Ham 2006, 2013), na zbornik *Hrvatske dopreporodne gramatike u europskome kontekstu* (Horvat 2023) i obuhvatne prikaze pojedinih gramatika u pretiscima (Tafra 2002, Štebih Golub 2014, 2015, 2017, 2019, Lovrić Jović 2002, Horvat i Perić Gavrančić 2006) i popise literature u tim djelima.

¹ Nadalje u radu – štokavske gramatike, kajkavske gramatike.

² Lanosovićeva gramatika samo na prvi pogled nije najstarija, naime, izdanju iz 1795. prethodila su dva izdanja, ¹1778, ²1789.

³ U taj bi niz pripadale i dvije rukopisne gramatike, ali rukopise u ovom radu ne uzimam u obzir – rukopisi su nezavršeni i ne znamo kako bi izgledali i što bi nam o hrvatskom jeziku rekli da su završeni. Riječ je o Bilušićevoj i Bujasovoj gramatici. Mijo Bilušić nije uspio dovršiti svoju gramatiku – *Grammatica triplici idiomate latino videlicet illirico et italico idiomate conscripta multum necessaria iis qui ad Deo servitum dicati sunt et in duas partes divisa, quorum prima octo partium orationes quantum satis est constructionem, secunda vero eorum quae in prima evitandi confusionis causa omissa desiderantur continet*. Smatra se da ju je pisao od 1781. pa do smrti, do 1797. Čuva se u pismohrani samostana na Visovcu. Nedovršenoj gramatici Andrije Bujasa, Gramatici latinsko-hrvatsko-talijanskoj, posredno utvrđujemo i naslov i autora, ali i vrijeme nastanka. Naime, u gramatici ti podatci nisu upisani. Na koricama je ime i naslov dopisao fra Petar Bačić, a na temelju usporedbe rukopisa pisama (za koja se pouzdano zna da ih je pisao Andrija Bujas) i rukopisa gramatike zaključujemo o Bujasovu autorstvu. Vrijeme se nastanka ne može točno utvrditi, ali prema gramatičkom modelu i jeziku može se utvrditi da pripada franjevačkim rukopisnim gramatikama, kraju 18. st. Gramatika je napisana na 284 str. maloga formata i preradba je Alvaresove gramatike. Građa je izložena u trima stupcima, latinskom, hrvatskom i talijanskom. Rukopis se čuva u samostanskoj pismohrani na Visovcu (Pezo 1984, Bezina 1993, 1994, Hoško, Čošković i Kapitanović 2010, Ham 2013).

Neosobne su rečenice malen dio svake od navedenih gramatika, ali neizostavne su i u starijem i suvremenom opisu hrvatskoga jezika. Valja napomenuti da su starije hrvatske gramatike veliku pozornost pridavale glagolu, da su se glagoli dijelili u pet ili šest rodova od kojih su jedan i neosobni glagoli (*verba impersonalia*). Podjednaku im je pozornost posvećivala tradicijska gramatika (a tu bih ubrojila i navedene starije gramatike), generativna teorija, teorija zavisnosti, valentnosti i kognitivna teorija (Čilaš 2005). Budući da se suvremeni opisi razlikuju, a razlikuje se i nazivlje koje se upotrebljava, ovdje će se posebna pozornost posvetiti nazivlju, opisu i razvrstavanju neosobnih rečenica.

2. SUVREMENO NAZIVLJE I SUVREMENI POGLEDI NA NEOSOBNOST, UKRATKO

Suvremeno je nazivlje raznoliko. Preteže naziv *bezlično* (Katičić 2002), a upotrebljavaju se nazivi *impersonalno*, *nesročno*, *inkompatibilno*, *deagentno*, *blokirana pozicija subjekta* (Vuković 2002), *neosobno* (Težak i Babić 2007, Ham 2017), *besubjektno* (Čilaš 2005), *jednočlana rečenica* (Sesar 1990, Pranjković 1993). Ovisno o pogledu na sintaksu i/ili morfologiju, nazivi *bezlično*, *impersonalno* i *neosobno* vežu se uz glagole i/ili predikate pa se opisuju kao morfološka i/ili sintaktička kategorija, a *nesročno*, *inkompatibilno*, *blokirana pozicija subjekta*, *besubjektno* i *jednočlana rečenica* svakako pripadaju predikatu i rečenici, dakle, sintaktičke su kategorije. Iako bi sadržaj naziva pripadao semantici, najčešće se opisuje u sintaksi, što je i metodološki valjano jer neosobnost nije samo sintaktička kategorija, nego i semantička. Naziv *blokirana pozicija subjekta* zapravo je više opis predikata, a manje njegov naziv; opis predikata koji ne otvara mjesto nominativu/subjektu – riječ je o nesročnom predikatu, onomu koji se ne može složiti s nominativom/subjektom.

Ovdje se služim nazivom *neosobna rečenica* (u skladu s nazivom *glagolska osoba*),⁴ a može se kao istoznačni naziv upotrijebiti i *besubjektna rečenica* (u skladu s tim da predikat ne otvara mjesto subjektu). Smatram da je neosobnost isključivo sintaktička kategorija jer je obilježena time da predikat (a ne glagol), budući da je okamenjen u 3. osobi (srednjega roda),

⁴ O nazivima *glagolska osoba*/*glagolsko lice*, *neosobna*, *bezlična* rečenica vidi Ham (1998), Tafra (1999a).

ne otvara mjesto subjektu. Da je riječ o predikatu – sintaktičkoj kategoriji, a ne glagolu – morfološkoj kategoriji, pokazuju i rečenice u kojima je predikat imenski, a ne glagolski, primjerice: *Toplo mi je, Hladno mi je, Dosta mi je*, a prepoznatljivo su, prema predikatnim obilježjima (3. osoba jednine, srednji rod) neosobne. Takvi su i neosobni predikati tvoreni glagolskim pridjevom trpnim: *Znam, rečeno mi je, Posluženo je u kuhinji prije pola sata* (Ham 1999). Naravno, najčešće su rečenice u kojima su neosobni predikati glagolski i to meteorološke predikacije (Kučanda 1999): *grmi, sijeva, pada, kiši, smrzava se* ili predikati tvoreni pomoću morfema *se*:⁵ *govori se, misli se, radi se*. Svi ti glagoli mogu tvoriti i rečenice u kojima otvaraju mjesto subjektu: *Kiša pada, Kiša je padala* (ali *Padalo je*), *Cesta se smrzava, Cesta se smrzavala* (ali *Smrzavalo se*),⁶ što upućuje na to da se neosobnost ostvaruje u rečenici kao sintaktička kategorija, a ne u glagolu izvan rečenice kao morfološka kategorija. Međutim, još uvijek se često opisuje u morfologiji glagola (Težak i Babić 2007, Marković 2013).

Neosobne se rečenice mogu razvrstavati prema različitim kriterijima, ali kako ovdje nisu u središtu opisa vrste neosobnih rečenica u suvremenom jeziku, upućujem na radove Katičić (1986), Pranjković (1993), Sesar (1994), Ham (1999, 2005), Kučanda (1999), Vuković (2002).⁷

3. NAZIVLJE I POGLEDI NA NEOSOBNOST U STARIJIM HRVATSKIM GRAMATIKAMA

3.1. Starije hrvatske gramatike u kojima je metajezik hrvatski Jurinova Slovkigna, 1793.

Hrvatskim jezikom opisao je Jurin dijelove latinske gramatike u svojoj *Slovkigni* (1793).⁸ Na to upozorava i donosi neke Jurinove nazive i Galić Bešker

⁵ Katičić u svim trima izdanjima svoje *Sintakse* (¹1986, ²1991, ³2002) morfem *se* uz neosobni predikat naziva povratnom zamjenicom u akuzativu (Katičić 2002: 158).

⁶ Opširnije vidi: Katičić (2002: 85–86).

⁷ Usporedba češke i hrvatske neosobne rečenice temeljito je opisana, a tako i engleske i hrvatske. Budući da usporedba hrvatske i srpske neosobne rečenice nije opisana, upućujem na *Sintaksu savremenog srpskog jezika: Prosta rečenica* u redakciji akademkinje Milke Ivić, Beograd, SANU – Beogradska knjiga – MS, 2005. Naime, pojedini hrvatski autori crpe (bez navođenja) iz te gramatike i/ili *Gramatike srpskohrvatskog za strance* Pavice Mrazović i Zore Vukadinović, Sremski Karlovci, Stojanović, 1990.

⁸ Jurinova *Ilirska gramatika*, ili u njegovu prijevodu – *Slovkigna*, trodijelna je knjiga (mali format, 461 str.) u kojoj je prvi dio latinska gramatika napisana djelomice i hrvatskim jezikom

(2023). Nije Jurinova latinska gramatika u potpunosti napisana hrvatskim jezikom, ali brojne su napomene i tumačanje – *nadostave* – latinskih kategorija napisane na hrvatskom. Na žalost, u hrvatskoj gramatici u *Slovkinji* nije Jurin opisao glagole ni sintaksu rečenice pa opis neosobnosti u hrvatskom jeziku izostaje. Međutim, uz latinske glagole, Jurin daje hrvatsko nazivlje. Glagol naziva *rič*, a osobu *kip*:⁹

Kolikoje kipa riči?

Jesu tri, i to u jedonomu, i drugomu broju.

Kojisu?

Parvi, kako n. p. *amo* ; gliubim. Drughi, *amas* ; gliubisc . Trechi, *amat* : gliubi .

(Jurin 1793: 10)¹⁰

Kipom ne smatra samo glagolsku kategoriju, glagolsku osobu, nego *kipu* pridaje i leksičko značenje (ili odnosno), govornika, sugovornika i negovornika:¹¹

Imase znati, da izvan ovi dvaju zamjenaka , *ego*, *tu*; ja , i ti. Sav ostala immena, zamjeniczi , i djonstva , jesu trechiega kipa i to u jednomu , i drugomu broju. (Jurin 1793: 10)

U skladu s nazivom *kip* govori o neosobnosti kao o *nekipglivosti*. Neosobnost pripisuje glagolu – *riči*, a ne rečenici:

Riči nekipglive , zovuse nekipglive , jerbo nejmađu kipa, nego samo imadu glas trechiega kipa, alli oni glas , nezlamenuje uprav kip... (Jurin 1793: 280)

Budući da Jurin piše latinsku gramatiku, neosobne glagole opisuje u šest skupina, a uz latinske primjere u *nadostavama* daje i kraća tumačenja na hrvatskom jeziku i hrvatske primjere. U različitim skupinama navodi iste glagole, ali može se zaključiti da skupine ne razvrstava samo prema glagol-

(str. 1–365); drugi je dio abecedni trojezični latinsko-talijansko-hrvatski rječnik (str. 366–394) i trojezični pojmovni rječnik (str. 394–421); treći je dio hrvatska gramatika napisana na talijanskom jeziku *Osservazioni Sopra i Casi Nomi, Pronomi, Preposizioni della Lingua Illirica, detta Slava* (str. 423–459) (Tafr 1999b, Ham 2006).

⁹ Navodi iz gramatika u ovom su radu izvorni, poštuje se tekstološko načelo prema koju se autorov slovopis, pravopis i jezik ne mijenjaju i ne prilagođuju suvremenom jeziku (Vončina 1999).

¹⁰ Jurin piše bjelinu ispred i iza razgodaka. Takav je način pisanja zajednički starijim gramatičarima.

¹¹ Slično ćemo pronaći i u suvremenoj gramatici i to u morfologiji gdje se o osobnim zamjenicima govori kao o zamjenicama 1., 2. ili 3. lica, a ne uz 1., 2., i 3. lice (Težak i Babić 2007: 473, Marković 2013: 347).

skim leksemima, nego i prema valentnosti tih glagola, osobito prema padežu u kojem može biti vršitelj. Iako Jurin opisuje rečenične odnose, ipak ne povezuje neosobnost uz rečenicu, nego o neosobnosti govori kao o obilježju *riči* – glagola, a ne predikata. Valja napomenuti da ovdje nije riječ o Jurinovo-voj osobitosti, riječ je o gramatičkom modelu koji sapinje starije hrvatske gramatike – slijedeći Alvaresa, opis se podčinio sustavu glagolskoga roda – glagoli se u Jurina dijele u šest rodova: *verba activa*, *verba passiva*, *verba neutra*, *verba communia*, *verba deponentia*, *verba impersonalia*.¹² Umjesto predikata i subjekta opisuje se glagol i nominativ. Takav je model, barem za latinsku gramatiku, napušten početkom 19. st. (Demo 2007).

Poglavlje u kojem Jurin opisuje neosobne glagole nosi naslov *De constructione verbi impersonalis*, u Jurinovu prijevodu: *Riči nekipglive*, a opis se proteže na osam stranica, 279–286. Neosobne glagole dijeli u šest skupina, uglavnom prema padežu koji mogu vezati uza se. I ovdje se potvrđuje Alvaresov model u kojem se svaki glagolski rod dijeli na „podrodove” odnosno na vrste.

Prva skupina neosobnih glagola. U prvoj su skupini, suvremeno rečeno, meteorološke predikacije (*daxditi*, *garmiti*, *paddati*, *sivati*, *snixiti*, *triskati*), ali Jurin upućuje na to da ti glagoli mogu imati i nominativ vršitelja (*pluvia pluit* – kiša pada):

Takoger kadkod tomačise u nominativu stvar koja daxechi padda... ova rič *pluit* more imati posli sebbe Ablativ. (Jurin 1793: 281)

Dakle, zaključiti se može da navedene *riči* mogu biti upotrijebljene i osobno i neosobno.¹³

Druga skupina neosobnih glagola. U drugoj su skupini *riči*: *pristojatise*, *ghledati*, *dohoditi scto koga*, *korisno bitti*, *mariti*, *biti posao*; *kako moj posao jest pivati*.

Treća skupina neosobnih glagola. U trećoj su skupini *zgoditise*, *dogo-tidise*, *draxati*, *biti drago*. U *nadostavi* upozorava da uz navedene glagole može biti izrečen vršitelj u dativu, odnosno, Jurinovim nazivljem:

... *pristojatise*, kad zlamenuje opchiti s'kime, tad onni , koji opchi u dat; a s'kime opchi u Abl. (Jurin 1793: 283)

¹² Demo (2007) navodi pet glagolskih rodova (nema neosobnih glagola kao posebnoga roda), ali govoreći o rodu osobnih glagola. Međutim, u Jurina ih ima šest jer dodaje i neosobne glagole.

¹³ Vidi slično tumačenje glede suvremenoga jezika u Katičića (2002: 85–86).

Uz taj opis nema hrvatskoga primjera, nego latinska rečenica: *Licuit otioso esse Themistocli*, u kojoj u hrvatskom prijevodu jest dativ: *Temistoklu je bilo dopušteno biti besposlen*.

Četvrta skupina neosobnih glagola. U četvrtoj su skupini glagoli koje je naveo i u trećoj skupini *pristojati se*, *bitti pristalo*, *bitti drago*, *bitti korisno*, uz koje napominje da *često garli k sebi Dat*.

Peta skupina neosobnih glagola. U petoj su skupini *dohoditi*, *koga scto činiti*, *bitti gniegov posao*. Sintagmu *bitti posao* naveo je Jurin i u drugoj skupini, ali bez zamjenice.

Šesta skupina neosobnih glagola. U šestoj su skupini uglavnom glagoli koji su u hrvatskom refleksiva tantum: *smilovatze*, *kajatse*, *sramitse*, *stiditse*.

Pasiv i neosobnost. Iako Jurin ima posebno poglavlje o pasivu, uz neosobne glagole opisuje i *nekipglive riči tarpechiega ghlasa* – *De impersonalibus Passive vocis* (Jurin 1793: 285–286), odnosno, neosobni pasiv.¹⁴ Jurin u tu skupinu svrstava glagole koje bismo danas prepoznali kao predikate tvorene pomoću čestice *se*, dakle, neosobne ili ako otvaraju mjesto nominativu/subjektu smatramo ih pasivnima: *stoise*, *xivese*, *tarçse*, *igese*, *sijese*, *imase potriba*, *pischese*, *razumiese*.¹⁵

U poglavlju *De constitutione verbi pasivi* opisuje pasivnu rečenicu i to opisujući preobliku kojom se služi generativna gramatika. Pasiv naziva *Tarpechia*:

Imase znati , da rič Passiva , to jest Tarpechia pria sebbe Nomin... a posli sebb Ablat... Znaj drugo , da kadagodi riči Tvorechie obarchiu se u tarpechie ; tada Acc. tarpechi u Nomin. Tvorechi prihohodi , a Nominat. u Ablat s'pristav *a* illi *ab* , postavgliase ; A ostali kaxovi , illiti padnutja kadse dogode imatu stati na svojem mistu ; kakko Pompeo gljubi nas ; obarchie se ovako: miise gljubiomo od Pompea. (Jurin 1793: 249–250)

Očito je opisanu zamjenu padeža smatrao važnom za prepoznavanje pasiva, pa nekoliko puta ponavlja da nominativ i akuzativ zamjenjuju mjesto, odnosno da se svaki aktiv može *prominiti* u pasiv zamjenom padeža.

¹⁴ Danas je uglavnom napušteno mišljenje da pasiv može biti neosoban, odnosno, da je pasivni predikat onaj koji ne otvara mjesto subjektu (Adamec 1973).

¹⁵ Suvremenim jezikom rečeno: *stoji se*, *živi se*, *trči se*, *ide se*, *sije se*, *ima se potreba*, *piše se*, *razumije se*. Iako u opisu pasiva jasno kaže da pasivni predikat otvara mjestu nominativu, ovdje je ipak u neosobne glagole uvrstio i primjer s nominativom: *ima se potreba*.

Semantičku razinu ne uočava i ne povezuje padežnu preobliku aktiva u pasiv s rečeničnom semantikom (vršitelj, trpitelj), a o tvorbi pasivnoga predikata ne govori. U poglavlju o pasivu neosobnu rečenicu ne dovodi u vezu s pasivnom i ne spominje *nekipglive riči tarpechiega ghlasa* – neosobne pasivne rečenice.

Starčevićeva Nova ricsoslovica iliriska, 1812.

Starčevićeva je *Ričoslovica* kratka, 126 stranica maloga formata, pa se ne može očekivati opširnost u opisu. Ipak, temeljni su pojmovi navedeni i protumačeni i to hrvatskim jezikom za hrvatski jezik (Tafra 2002).

Zamjenice su u Starčevića *sobstvene* jer imenuju *sobstvo* koje sudjeluje u govorenju i „misto njega u govorenju stoji” (Starčević 1812: 46); glagol naziva *vrimenorics*, glagolsku osobu *sobstvo* i u skladu s tim neosobne rečenice *brezsobstvenim*:

Brezsobstvene zovu se, koje imadu samo treche *sobstvo* u jednobroju kao *kia, garmi, siva, kishi*. (Starčević 1812: 51)¹⁶

Prema primjerima jasno je da u neosobne rečenice svrstava meteorološke predikacije; primjera je više u potpoglavlju *Od brezsobstvenih vrimenoricsih* i svi su primjeri meteorološke predikacije, nema primjera neosobnih predikacija s česticom *se* kao što su *govori se, živi se, ide se* i sl. Iako ne kaže da je neosobni predikat u srednjem rodu, prema primjerima se to vidi – *garmi, garmilo je, garmilo bi* (Starčević 1812: 71).

Pasiv naziva *tarpecha versta* i slično kao Jurin prikazuje pasivnu preobliku, odnosno preoblike aktivne rečenice u pasivnu – Starčevićevim nazivljem rečeno – *Postavljanje csineche u tarpechu varstu*:

Parvo padanje postavlja se u 2 s'pridstavkom, od, csetvarto u parvo, a *vrimenorics* u *dionorics tarpeche varste* s'pomochnom *vrimenoricsi biti istoga vrmena broja*, i *sobstava*. *Svaki csovik ljubi dobra mladicha*, reci: *Od svakoga je csovika ljubljen dobri mladich*. (Starčević 1812: 109)¹⁷

Preoblika je slično opisana kao i u Jurina, s tim da Starčević govori o predikatu s glagolskim pridjevom trpnim (*dionorics tarpecha*), a Jurin s česticom *se*.

¹⁶ Starčević, kao i Jurin, piše bjelinu ispred i iza razgodaka.

¹⁷ Starčević nominativ naziva *prvim padanjem*, genitiv *drugim padanjem*, a akuzativ *četvrtim*.

Pasiv Starčević ne povezuje s neosobnosti, naprotiv, u bilješci uz pasivnu preobliku tumači da se čestica *se* pridodaje aktivnom glagolu u 3. osobi jednine i da takav glagol postaje pasivnim. Da ga ne smatra neosobnim, pokazuje primjerima u kojima se za pasivne likove sa *se* nude istovrijedni pasivni likovi s glagolskim pridjevom trpnim: „*ljubi se* , *čini se* , misto *on je ljubljen* , *on je činjen*” (Starčević 1812: 109). Valja istaknuti da *se* naziva riječicom (*risica*), a ne zamjenicom.

Đurkovečkoga Jezičnica, 1826.

Đurkovečki se služi nazivom *vremeno-rech* za glagol, a glagol ima *osobe*. Međutim, naziv za neosobnu rečenicu izostaje jer Đurkovečki navodi samo „četvero Verzti fele vremeno-rechi: Chineche , Terpeche , Sredne , i Povrac-livo” (1826: 86). Njegovu podjelu Štebih Golub uspoređuje s Relkovićevom,¹⁸ smatrajući da se Đurkovečki ugledao na Relkovića. Relković navodi pet glagolskih vrsta, ali peta vrsta jesu *Verbum Imperfonale*. U Relkovića su to meteorološke predikacije, a neosobne rečenice s česticom *se* samo spominje, ali ih pobliže ne opisuje. Uspoređuje ih s njemačkim istovrsnim rečenicama: „Govoriſe Mann redet, Cfuje se Mann höret” (Relković 1789: 195–198).

Štebih Golub navodi da je Đurkovečki „ispustio petu vrstu glagola, tj. bezlične glagole, koje u svojoj slovnici ni ne opisuje” (2019: 107). To je svakako točno, Đurkovečki izrijeком ne govori o neosobnim glagolima, međutim u poglavlju o srednjim glagolima navodi oblike neosobne rečenice, samo dva primjera – *sjedi se* (*sedise*) i *stoji se* (*ztojise*). Ono što navodi na pomisao da je Đurkovečki uočio neosobne rečenice, iako ih ne imenuje, njegovo je sljedeće tumačenje:

Pit. Kaj je Vremeno-rech Sredne Fele?

Odg. Je ona, Koja nepremechese vu terpeche Fele zvan tretje osobe jedno-brojnika. v. p. Sedim, *sedise*, Ztojim, *ztojise*. (Đurkovečki 1826: 152)

Iz primjera se zaključuje da opisuje neprijelazne glagole koji pasiv imaju samo u 3. osobi jednine, odnosno, i ovdje je riječ o neosobnom pasivu kao što tumače i njegovi prethodnici, autori i kajkavskih i štokavskih gramatika.

¹⁸ Matija Antun Relković, *Nova slavonska, i nimacska grammatika. Neue Slavonische und Deutsche Grammatik*, Zagreb, 1767, Beč, ²1774, ³1789.

3.2. Starije hrvatske gramatike u kojima je metajezik talijanski i/ili njemački

Osim Lanosovićeve, sve su gramatike u ovoj skupini prevedene na hrvatski. Barbara Štebih Golub prevela je 2015. Kornigovu i 2017. Matijeviću, Sanja Perić Gavrančić 2015. Voltićevu i Ivana Lovrić Jović 2022. Appendinijevu. U svim je prijevodima njemačko *Person* i talijansko *persona* prevedeno kao *lice*, a njemačko *unperfönliche Zeitwörter* i talijansko *verbi imepersonali* kao *bezlični glagoli*. Međutim, zamjenice su u prijevodima *osobne*.

Lanosovićeve Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache, 1795.

Lanosovićeve je hrvatska gramatika napisana njemačkim jezikom i tiskana u dvama nepromijenjenim izdanjima 1778, ²1789; treće joj je izdanje iz 1795. prošireno. U svim je trima izdanjima njemački metajezik uz hrvatske primjere, u trećem su izdanju pridodani i mađarski primjeri.¹⁹

Nazivlje je u Lanosovića njemačko. Sudeći prema naprijed opisanim trima gramatikama s hrvatskim metajezikom, pretpostaviti se može da njemačko *Person* Lanosoviću, na mogućem hrvatskom metajeziku ne bi bila *persona*, a ponajmanje *lice* – kako se danas njemački i talijanski iz starijih gramatika prevodi na hrvatski. Lanosovićevo *Perfon* i izvedenice prevodim kao *osoba*.

Glagolska je osoba u Lanosovića njemačko – *Perfon*: „Das Zeitwort wird durch Arten , Zeiten , Zahlen , und Perfonen abgewandelt...” (Lanosović 1795: 71)²⁰ – pa je prema tome osobni glagoli – *perfönliches Zeitwort*, a neosobni – *unperfönliches Zeitwort*. U svezi s tim su i nazivi za osobne zamjenice: „Das Fürwort stehet statt dem Nennworte , und bestimmet eine Perfon.” (Lanosović 1795: 59).²¹

U opisima je glagola i u Lanosovića *neosobnost*, vrlo kratko i uz nekoliko primjera:²²

Neosobni glagoli nemaju prvu i drugu osobu te mogu biti aktivni ili pasivni koji se tvore od aktivnih dodavanjem riječi se

a) aktivne vrste (aktivni) kao: *garmi, fnixi, daxdi*

¹⁹ Opširnije o Lanosovićvim gramatikama vidi Horvat (2022).

²⁰ Glagol se mijenja prema vrstama, vremenima, brojevima, i osobama. Uz navod valja napomenuti da sve razgotke piše s bjelinama ispred i iza, kao što je i u Jurina.

²¹ Zamjenica stoji umjesto imenice i imenuje osobu.

²² Moj prijevod s njemačkoga; hrvatsko Lanosovićevo oprijemljenje nije prilagođeno suvremenom jeziku.

b) trpne vrste (pasivni) koji se tvore od aktivnih glagola dodavanjem riječice se kao: *govorife*, *cfujefe*, *traxife*” (Lanosović 1795: 73)

Ne tumači pobliže zašto jedne smatra aktivnima, a druge pasivnima. U poglavljljima o pasivu ne spominje neosobne rečenice, donosi brojne primjere i sprezanje, ali i pasiva tvorenoga glagolskim pridjevom trpnim. U primjerima neosobnih glagola donosi oblik za vrijeme i način glagola *grmi* i glagola *jesam*, *biti*. Glagol *jesam* oprimjeruje rečenicom: *Pristojno je*, što navodi na zaključak da u neosobne rečenice svrstava i rečenice s imenskim predikatom.

Kornigova Kroatische Sprachlehre, 1795.

Budući da se Barbara Štebih Golub ponajviše posvećivala kajkavskim gramatikama, preuzet ću njezinu tvrdnju da je Kornigova gramatika nastala preuzimanjem cijelih poglavlja iz 12 godina starije prve tiskane kajkavske gramatike, Szentmartonyjeve iz 1783.²³ U tom bi smislu trebalo ovdje opisati Szentmartonyjevu gramatiku, međutim, samo ću reći da je Kornig doista preuzeo od Szentmartonyja poglavlje o neosobnim glagolima (pa čak i primjere), a tako i poglavlje o pasivu. Imajući to na umu, opisujem neosobnost i pasivnost u Kornigovoj gramatici.

U Korniga je posebno poglavlje posvećeno neosobnim glagolima, neveliko je – tek jedna stranica. Jurin je pretpostavio preobliku aktivne u pasivnu rečenicu (zamjena nominativa akuzativom), a Kornig govori o „uobičajenom obrascu”²⁴ u tvorbi neosobnih glagola. Taj „uobičajeni obrazac” preoblika je osobnoga glagola u neosobni:

Od mnogih se ličnih glagola mogu napraviti bezlični, kao *neće mi se*, *ich will nicht*, *neću*; *hoće mi se*... Promjena se odvija prema uobičajenom obrascu, ovisno o tome jesu li pravilni ili nepravilni, samo što ih se uvijek mora rabiti u trećem licu i u srednjem rodu. (prijevod Štebih Golub 2015: 177)

Kornig nudi dvije vrste neosobnih glagola. Jedna je vrsta s vršiteljem u dativu i akuzativu i to su pravi neosobni glagoli, a druga su vrsta glagoli bez vršitelja. Dakako, semantička razina opisa u Kornigovo vrijeme nije dijelom opisa, pa on govori o zamjenici u trećem i četvrtom padežu (*bole me noge*, *srbe ga vuha*) koja stoji uz neosobni glagol i glagolu koji stoji bez zamjenice

²³ Ignacij Szentmartony, *Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Teutschen*, Varaždin, 1783.

²⁴ Prijevod je prema Štebih Golub (2015), osim naziva *osoba* i *neosobno*, koji su moj prijevod, tu je u Štebih Golub *lice* i *bezlično*.

(*megli se, rosi se, dostoji se, pristoji se*).²⁵ Prema primjerima u drugoj skupini vidimo da je riječ o meteorološkim predikacijama i neosobnim imenskim predikatima. Kao i svi njegovi suvremenici, neosobnost ne promatra na razini rečenici, nego morfologije – kao glagol, a ne predikat – iako govoreći o zamjenicama u dativu i akuzativu uz neosobni glagol, govori o objektu u neosobnoj rečenici kojim se izriče vršitelj.

Kornig ne opisuje neosobni pasiv, nego samo osobni, odnosno sročni. U poglavlju o pasivu govori o pasivnom glagolu koji se tvori riječicom *se* ili pomoću glagolskoga pridjeva trpnoga; u oba slučaja navodi rečenice s nominativom trpitelja, odnosno, njegovim nazivljem rečeno – pasivni se particip mora slagati s prvim padežom u rodu i broju. Vrijedno je naglasiti da *se* ne smatra zamjenicom nego riječicom.

Voltićeva Grammatica illirica, 1803.

Voltićeva je gramatika kratka, obasiže tek 56 str. pa se ne može ni očekivati teorijska širina. Međutim, uz neosobne glagole nema ni riječi opisa ili napomene, nego su samo primjeri – navodi *germi, grustise, pristoi se, dostoi se, blischise, vedrise, oblacsise, jasnise, daxdi, kisci, snixi, graddobie, krupi* (str. XL–XLI), dakle meteorološke predikacije i neosobne glagole s česticom *se*. Pasivni glagoli imaju svoje posebno poglavlje i sprezanje (str. XXXIV–XXXVI), ne govori o neosobnom pasivu (kao Jurin i Lanosović prije njega), a pasivom smatra samo glagol složen od pomoćnoga glagola *jesam* i glagolskoga pridjeva trpnoga. Vrijeme i način takvoga glagola prepoznaju se prema pomoćnom glagolu.

Appendijeva Grammatica della lingua Illirica, 1808.

Appendinijeva gramatika u 19. st. doživjela je čak četiri izdanja, posljednje sredinom 19. st. (²1828, ³1848, ⁴1850). Međutim, ona ipak pripada u starije hrvatske gramatike, budući da su prva dva izdanja objavljena u prva tri desetljeća 19. st. U naše je doba doživjela pretisak i prijevod, uz opsežno tumačenje (Lovrić Jović 2022).

U Appendijevoj se gramatici danas naglašeno traže poveznice s pret-hodnicima, Kašićem i Della Bellom, Jurinom, a ponajviše ih je pronađeno s

²⁵ *Se* uz pasivne i neosobne glagole starijih hrvatski gramatičari nisu smatrali zamjenicom, nego česticom.

Della Bellom (Lovrić Jović 2022: 15). Kada je o glagolima riječ, Appendini se uklapa u opću sliku sljednika Alvaresove gramatike, u alvaresovski model – glagole dijeli u vrste, a vrste u podvrste.²⁶

O neosobnim glagolima Appendini govori u dvama poglavljima, u morfologiji i sintaksi. U morfologiji ih razvrstava u dvije skupine – apsolutne neosobne glagole koji se upotrebljavaju u 3. osobi bez dodatka i neosobne glagole s pasivnim značenjem koji nastaju tako da se 3. osobi aktiva dodaje čestica *se*. Apsolutni su, zaključuje se prema primjeru *daždi, sniježi*, meteorološke predikacije. Neosobne glagole s pasivnim značenjem (dakle neosobni pasivi) tumači morfološki, a ne značenjski – kaže da pridodavanje čestice *se* glagolu daje oblik pasivnoga glagola. Prema primjerima koje navodi, zaključiti se može da je riječ o neosobnim rečenicama koje danas ne smatramo pasivnima: *govori se, brodi se* (Appendini 1808: 112). Sličan je opis i u Jurina.

Govoreći u morfologiji o pasivnom glagolu, ne spominje neosobnost, a pasiv tvorbeno tumači kao oblik nastao pomoću pomoćnoga glagola biti i glagolskoga pridjeva trpnoga. U sintaksi pasivni glagol definira prema valentnosti i rekaciji – kaže da traži nominativ i genitiv s prijedlogom *od*, ali da i nominativ i genitiv mogu biti „prešućeni”. Drugim riječima, uočava sročnost pasivnoga predikata i mogućnost izricanja vršitelja, ali i implicitnost subjekta („prešućenost” nominativa) i rečenice koje mogu/ne moraju imati izrečen vršitelj: *Od mnozijek ljudi kripost je hvaljena*. Upotrijebi li se umjesto predikata s pridjevom trpnim predikat s česticom *se*, Appendini kaže da je to pasiv koji preuzima značenje neosobnoga glagola: *Od mnozijek ljudi kripost se hvali*. Prema opisu i primjerima, reklo bi se da Appendini, slično kao i Jurin, na temelju morfolškoga lika predikata određuje kategoriju neosobnosti i/ili pasivnosti.

Appendini razvrstava neosobne glagole u šest vrsta. Slično je, dakako i u Jurina, međutim Jurinovih šest vrsta neosobnih glagola nastalo je na temelju latinskoga jezika, a Appendini razvrstava hrvatske neosobne glagole. Iako postavlja kriterij 3. osobe jednine kao kriterij za prepoznavanje neosobne rečenice, izostavlja srednji rod kao važno obilježje neosobnosti i zbog toga u neosobne glagole uvrštava i one sa sročnim predikatom. Kriterij za razvrstavanje jesu valencijsko-rekcijska obilježja predikata – sposobnost da uza se veže nominativ i/ili kose padeže.

²⁶ Demo govori o rodovima u alvaresovskom modelu (2007: 38–39), u Appendinija bi se *Della costruzione del primo ordine degli attivi* moglo prevesti i kao *Ustrojstva prvoga reda aktivnih glagola*, međutim Lovrić Jović (2022: 381) prevodi kao *Konstrukcije prve vrste aktivnih glagola*.

Prva vrsta neosobnih glagola. U prvu vrstu pripadaju nevalentni glagoli, odnosno glagoli koji se upotrebljavaju „bez ikakva padeža”: *daždi, sniježi, grmi, sijeva*. Suvremenim nazivljem rečeno, riječ je o meteorološkim predikacijama. Kao i Jurin (i kao suvremeno jezikoslovlje), Appendini napominje da se isti glagoli mogu upotrijebiti i u osobnom obliku uz „odnosni ili hijerarhijski nominativ”: *munja ili nebo sijeva* (Appendini 1808: 242).

Druga vrsta neosobnih glagola. U drugu vrstu pripadaju glagoli koji „traže nominativ i dativ: *er tebi prosi se taka čast i dika*”. Za oprimgjere-nje navodi i imenske (*biti mило, lijeno, žao, drago*) i glagolske predikate (*dostati, sladiti, omiliti, omrznuti, valjati...*). Imenskim predikatima i suvremeno jezikoslovlje pridaje kategoriju neosobnosti – *Lijeno mi je, Žao mi je, Drago joj je* (Sesar 1994), međutim glagolski predikati ne bi se mogli, prema kriterijima suvremenog jezikoslovlja, smatrati neosobnima – ako traže nominativ, traže subjekt pa se Appenidniji primjeri *Meso mi se omrznulo, Dodijale su mi tolike gozbe* (1808: 243–244) ne bi mogli smatrati neosobnim rečenicama. I sam Appendini u Napomeni kaže da se mnogi od navedenih glagola upotrebljavaju u svim osobama.

Treća vrsta neosobnih glagola. U treću vrstu pripadaju glagoli koji traže samo dativ: *činilo mi se da ćeš iziti veliki čovjek*. Treću vrstu oprimgjeruje glagolima: *činiti se komu, drijemati se komu, stužiti se komu, zamantati se komu, pričuti se komu, biknuti se komu* (Appendini 1808: 246). Iako Appendini poznaje semantičku kategoriju trpitelja i vršitelja, ovdje se strogo pridržava samo gramatičkih odnosa. Naime suvremeno jezikoslovlje ovdje govori o dativu vršitelja uz neosobne predikate, što u Appendinija izostaje. Semantike se Appendini dotiče u kontekstu glagolske rekcije:

Kao što je već rečeno svaki aktivni glagol ispred sebe traži vršitelja radnje (agensa) u nominativu i trpitelja radnje (pacijensa) u akuzativu. (Appendini 1808: 197, prijevod: Ivana Lovrić Jović)

Četvrta vrsta neosobnih glagola. U četvrtu vrstu pripadaju glagoli koji traže nominativ ili nominativ i genitiv s prijedlozima *iz, s, niz*. Primjeri pokazuju da nije riječ o neosobnim rečenicama u suvremenom smislu: *Trcijaše krv božja s glave po kosah, po bradi, po svemu obrazu, Pišta voda iz klisure*. Primjer *Kapalo je med s česvina* (Appendini 1808: 247) gramatički je neosoban (3. osoba jednine srednji rod), međutim ne bismo ga danas mogli prepoznati kao normativno prihvatljivog.

Peta vrsta neosobnih glagola. U petu vrstu pripadaju glagoli koji traže nominativ i akuzativ bez prijedloga. U tu vrstu Appendini ubraja glagole:

boliti ili zaboliti što koga, padati što koga, pomagati što koga, prудiti što koga, ticati što koga, tištiti što koga (1808: 249). Suvremeno jezikoslovlje rečenice s akuzativom vršitelja smatra neosobnima: *Boli ga u prsima, Peče ga u grlu*, ali tu predikati ne otvaraju mjesto nominativu, nesročni su, tako da Appendinijeve primjere ni bismo danas svrstali u neosobne rečenice. Razlika između *Peče ga u grlu* i *Peče ga grlo* doista je samo formalna, ali upravo to razlikuje neosobnu rečenicu od osobne.

Šesta vrsta neosobnih glagola. U šestu vrstu pripadaju glagoli koje je Appendini već opisao u morfologiji glagoli – bezlični glagoli neosobnoga značenja: *stoji se, ide se, došlo se je, trčalo se jest, prostilo se je, plače se*. Primjeri pokazuju da je riječ ili o pasivnim rečenicama: *od vas se je to grubo učinilo*²⁷ ili o neosobnim: *uči se od mene*.²⁸

Appendinijevo razvrstavanje neosobnih glagola u šest vrsta utemeljeno je na valencijsko-rekcijskim osobinama glagola, a budući da čak četiri vrste podrazumijevaju sročne predikate, ne bismo ih danas mogli prihvatiti kao neosobne.

Matijevićeva Horvatzka Grammatika, 1810.

Barbara Štebih Golub navodi podatak da su i Kornigova i Matijevićeva gramatika nastale ne samo po ugledu na Szentmartonyjevu, nego preuzimajući cijela poglavlja iz nje, a za Matijevića kaže:

Godine 1810. Kornigovu slovnici, ponešto izmijenjenu i proširenu, ponovno izdaje Josip Ernest Matijević pod naslovom *Horvatzka Grammatika oder kroatische Sprachlehre*... (Štebih Golub 2015: 3)

Kada je riječ o neosobnim glagolima i pasivu, to je doista tako, pratiti se može ponavljanje Szentmartonyjevih riječi u Korniga pa u Matijevića. Stoga ne treba posebice pisati o Matijeviću pogledu na neosobnost i pasiv jer su isti kao u prethodnika, a ovdje opisani u poglavlju o Kornigovoj *Kroatische Sprachlehre*, 1795. Valja napomenuti da je usprkos njemačkom metajeziku u Matijevića nekoliko hrvatskih naziva, a za temu će ovoga rada biti zanimljiv naziv glagolska *osoba* (koju Štebih Golub prilagođuje suvremenom jeziku kao glagolsko *lice*).²⁹

²⁷ Aktiv: *Vi ste to grubo učinili*.

²⁸ Osobna rečenica: (*netko, svi*) *uče od mene*.

²⁹ Opširnije o Matijeviću jezikoslovnom nazivlju vidi Štebih Golub (2017: 86–87). Autorica u hrvatskom metajeziku Matijevićeve njemačke gramatike uočava naziv *prešona* za *osobu*. Riječ je o gramatici *Pomum granatum worinnen durch die in dem löbl. Warasdiner Gene-*

ZAKLJUČAK

Prema gramatikama s hrvatskim metajezikom, zaključiti se može da autori ne preuzimaju latinsko, njemačko ili talijansko nazivlje za *verba impersonalia*, *unpersönliche Zeitwört*, *verbi impersonali* nego ga prevode na hrvatski. Starčević i Đurkovečki upotrebljavaju nazivlje temeljno na *osobi* (*sobstvu*), a Jurin na nazivu *kip*. Potvrđuje se *osoba*, *sobstvo* i *brezsobstveno*, *kip* i *neki-pljivo*. Imajući na umu da u starijim hrvatskim gramatikama nema prodora ruskoga i srpskoga jezika u kojima se *person* prevodi kao *lice*, valjalo bi poštovati starije hrvatsko nazivlje i u prijevodima i/ili radovima o gramatikama toga doba služiti se nazivljem utemeljenom na *osobi*. *Kip* je, naime, ostao unutar korica Jurinove *Slovkinje* i bez odjeka u mlađih gramatičara.

U okvirima alvaresovske podjele glagola na rodove i vrste, svi gramatičari bilježe neosobne glagole. Izuzetak bi mogao biti Đurkovečki jer ih izrijeком ne imenuje, pa se nadalje u zaključku Đurkovečkoga izostavlja.

Svi gramatičari govore o neosobnosti kao o morfološkoj kategoriji pa se govori o neosobnom glagolu i njegovu sprežanju, a ne o predikatu i/ili rečenici. Dakako, to je u okvirima jezikoslovne misli svojega doba. Naime, neosobni se glagoli dijele s obzirom na svoja valencijsko-rekcijska obilježja, kako u gramatici latinskoga jezika, tako i gramatikama hrvatskoga jezika. Jurin „ugurava” hrvatske primjere u latinsku razdiobu neosobnih glagola, a Appendini, očito na tragu latinske alvaresovske gramatike, nudi diobu hrvatskih neosobnih glagola s obzirom na padež koji vežu uza se, pa tu često bude i nominativ – nominativ (subjekt) neprihvatljiv je suvremenom pogledu na neosobnost jer je neosobni predikat nesročan.

Vrlo se jasno definira neosobnost kao obilježje glagola koji je uvijek u 3. osobi jednine, ali ne uočava se da je za izricanje neosobnosti potreban i srednji rod, dakle, nesročnost. Neosobni glagoli s česticom *se* opisani su, ali se ne razlikuju uvijek od pasivnih, pa se govori o neosobnom pasivu.

Iako za pasivni glagol stariji gramatičari naglašavaju da je sročan (da uvijek dolazi s nominativom koji može, ali i ne mora biti izrečen), ipak u pasivne glagole svrstavaju i neosobne glagole, smatrajući da je tvorba gla-

ralat übliche kroatische Redens-Art der where Kern der Deutschen Sprache expliciret wird. Und dieses meinen lieben patriotischen Trivialisten, besonders dennen, deren Wappen hier beigedruet, zum leichtesten Begrief als ein nützliches praesent zum neuen Jahr. Zusammen getragen durch Josephus Matthievich, Welthichen Pristers des löblichen Agramer Dioces in das sechste Jahr-Agram, gedruckt und zu finden bey Anton Jandera in Capitel, 1771.

golskoga lika s česticom *se*, tvorba pasiva. Jurin i Starčević opisuju pasivnu preobliku („zamjenu” padeža), a Kornig govori o „uobičajenom obrascu” prema kojem se tvore neosobne rečenice. Valja naglasiti da stariji hrvatski gramatičari govore o čestici *se* i da su tu posve u pravu, da je *se* uz neosobni i pasivni predikat (i refleksiva tantum glagol) doista čestica, a ne povratna zamjenica u akuzativu kako još uvijek pronalazimo u nekih suvremenih autora.

Meteorološke predikacije opisuju svi, ali se napominje da ti glagoli mogu biti upotrebljeni i u osobnom obliku. Neosobne predikate tvorene glagolskim pridjevom ne opisuje *se*, glagolski je pridjev trpni svrstan uz pasivne glagole.

U odnosu na suvremeno jezikoslovlje postoje brojne sličnosti – opis meteoroloških predikacija, opis neosobne i pasivne preoblike. Ipak, postoji i bitna razlika, suvremeno je jezikoslovlje napustilo pristup prema kojemu pasiv može biti jednočlan – imati nesročan predikat. Suvremeni autori koji razvrstavaju neosobne rečenice, služe se i gramatičkim i semantičkim kriterijima što suvremene podjele čini dosljednima i prozirnim. U Appen-
dinija se potvrđuje naznaka uključivanja semantičke razine u opis, ali ne u neosobnoj rečenici.

Opis je pokazao da štokavske i kajkavske gramatike mogu biti opisane ne naglašavajući njihovu narječnu stilizaciju i ne razdvajajući ih jer je neosobnost opisana na teorijski podjednak način, prema jezikoslovnoj misli svojega doba, neovisno o narječnoj stilizaciji. Naime, govornici kajkavci i govornici štokavci služe se meteorološkim predikacijama; neosobnim rečenicama u kojima je predikat u 3. osobi jednine (srednji rod) ili je imenski, ali nesročni; pasivnim rečenicama. Te su rečenice svojim ustrojem iste, neovisno o narječju. Metodologija opisa u štokavskim i kajkavskim gramatikama ili je ista ili slična, ali riječ je o alvaresovskom modelu koji je zajednički europskom jezikoslovlju toga doba, a ne samo hrvatskim gramatikama.

LITERATURA

- Adamec, Premysl. 1973. *Ocerk funkcionalno-transformacionalnog sintaksisa ruskog jezika*. Praha: Statni pedagogicke nakladatelstvi.
- Bezina, Petar. 1993. *Rukopisna baština franjevacca Provincije presvetoga Otkupitelja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Bezina, Petar. 1994. *Kulturni djelatnici Franjevačke provincije presvetoga Otkupitelja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Čilaš, Marica. 2005. *Besubjektne rečenice u hrvatskom standardnom jeziku*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Demo, Šime. 2007. Od latinske slovnice do latinske gramatike. *Filologija*, 49, 37–49.
- Galić Bešker, Irena. 2023. Hrvatski kao metajezik opisa u dopreporodnim gramatikama latinskoga jezika. *Hrvatske dopreporodne gramatike u europskome kontekstu*. Ur. Marijana Horvat. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 49–88.
- Ham, Sanda. 1998. Osoba, osobno, neosobno. *Jezik*, 46, 3, 94–103.
- Ham, Sanda. 1999. Neosobne rečenice s predikatom tvorenim glagolskim pridjevom trpnim. *Jezikoslovlje*, 2, 2–3, 3–16.
- Ham, Sanda. 2005. Subjekt i izravni objekt u pasivnoj i neosobnoj rečenici. *Književna revija*, 45, 3–4, 48–64.
- Ham, Sanda. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Ham, Sanda. 2013. Hrvatske gramatike u 17. i 18. stoljeću. *Povijest hrvatskoga jezika 17. i 18. stoljeća*. Ur. Ante Bičanić. Zagreb: Croatica, 371–427.
- Horvat, Marijana; Perić Gavrančić, Sanja. 2006. Život i djelo Josipa Voltića. *Josip Voltić. Grammatica Illirica/Ilirska gramatika (1803)*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Horvat, Martina. 2022. *Jezik i gramatološki prinos Lanosovićeve slavonske gramatike u kontekstu standardizacije hrvatskoga jezika*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Hoško, Franjo Emanuel; Čošković, Pejo; Kapitanović, Vicko. 2010. *Hrvatski franjevački biografski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”.
- Katičić, Radoslav. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU i Nakladni zavod Globus.
- Kučanda, Dubravko. 1999. Imaju li meteorološke predikacije subjekt. *Filologija*, 33, 75–79.
- Lovrić Jović, Ivana. 2022. *Appendinijeva Gramatika ilirskoga jezika – jezičnopovijesna studija s prijevodom i transkripcijom uz pretisak*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Marković Ivan. 2013. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
- Pezo, Bruno. 1984. Franjevci Provincije presvetoga Otkupitelja pisci latinskih gramatika u XVIII. st. *Kačić*, 16, 58–81.
- Pranjeković, Ivo. 1993. *Hrvatska skladnja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

- Sesar, Dubravka. 1994. O jednočlanim glagolskim rečenicama u češkom i hrvatskom jeziku. *Strani jezici*, 23, 173–182.
- Štebih Golub, Barbara. 2014. Ignac Szenmartony i *Uvod u nauk o hrvatskom jeziku. Ignacije Szenmartony Uvod u nauk o hrvatskom jeziku. Einleitung zur kroatischen sprache für Teutsche*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Štebih Golub, Barbara. 2015. Franjo Kornig i njegova *Horvatska gramatika. Franjo Kornig i njegova Horvatska gramatika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Štebih Golub, Barbara. 2017. *Horvatska gramatika* J. E. Matijevića (studija). *Horvatska gramatika* J. E. Matijevića. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Štebih Golub, Barbara. 2019. *Jezičnica horvatsko-slavinska Josipa Đurkovečkoga. Jezičnica horvatsko-slavinska Josipa Đurkovečkoga*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 1–183.
- Tafra, Branka. 1999a. Lice i osoba. *Jezik*, 47, 3, 95–105.
- Tafra, Branka. 1999b. Jurinova gramatika. *Jezikoslovac fra Josip Jurin*. Šibenik: Gradska knjižnica Juraj Šižgorić Šibenik, 7–36.
- Tafra, Branka. 2002. Jezikoslovac Šime Starčević. *Nova ricsoslovica iliriska*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 127–177.
- Težak, Stjepko; Babić, Stjepan. 2007. Morfologija. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. HAZU – Nakladni zavod Globus.
- Vončina, Josip. 1999. *Tekstološka načela*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Vuković, Petar, 2002. Rečenice s blokiranom pozicijom subjekta u hrvatskome i u češkome. *Suvremena lingvistika*, 53–54, 143–170.

GRAĐA

- Appendini, Franjo Marija (Francesco Maria Appendini). 1808. *Grammatica della lingua Illirica compilata dal padre Francesco Maria Appendini delle scuole pie proffessore di eloquenza nel collegio di Ragusa*. Dubrovnik. (Pretisak: Zagreb, IHJJ, 2022.)
- Đurkovečki, Josip. 1826. *Jezičnica horvatzko-slavinzka za hasen Slavincev, i potrebochu oztaleh ztranzkoga jezika narodov (Kroatisch-Slavische Sprachlehre zum Nutzen der Slavonier und Gebrauche der übrigen auswärtigen Nationen)*. Pešta. (Pretisak: Zagreb, IHJJ, 2019.)
- Jurin, Josip (Josephi Giurini). 1793. *Grammatica Illyricae juventuti latino-Italoque sermone instruendae accomodata, Venecija – Slovkniga slavnoy slovinskoj mladosti diackim illirickim i talianskim izgovorom napravljena, Mletci*.
- Kornig, Franjo. 1795. *Kroatische Sprachlehre oder Anweisung für Deutsche die kroatische Sprache in kurzer Zeit gründlich zu erlernen*. Zagreb. (Pretisak: Zagreb, IHJJ, 2015.)
- Lanosović, Marijan. 1795. *Anleitung zur slavonischen Sprachlehre, sammt einem nützlichen Anhang mit verschiedenen Gesprächen, deutsch-slavonisch- und hungarischen*

Wörterbuche; Briefe, Benennung der vornehmsten geist-und weltlichen Würden, dann vorzüglichsten Festtage und anderern Personen versehen. Ofen.

Matijević, Josip Ernest. 1810. *Horvatzka Grammatika oder kroatische Sprachlehre*. Zagreb. (Pretisak: Zagreb, IHJJ, 2017.)

Starčević, Šime. 1812. *Nova ricsoslovica iliricska vojnicskoj mladosti krajicsnoj poklonjena trdom i nastojanjem Shime Starscevicha xupnika od Novog u Lici*. Trst. (Pretisak: Zagreb, IHJJ, 2002.)

Volčić, Josip. 1803. *Grammatica illirica*, Beč, (u rječniku: *Ricsoslovník (Vocabolario, Wörterbuch) illiricskoga, italianskoga i nimacskoga jezika s'jednom pridpostavlienomm grammatikom ili pismenstvom: sve ovo sabrano i sloxeno od Jose Voltiggi Istranina*). (Pretisak: *Grammatica Illirica*, Zagreb, IHJJ, 2016.)

SAŽETAK

U radu se opisuju neosobne rečenice u gramatikama hrvatskoga jezika od 1790. do kraja 1820-ih. Riječ je o osam gramatika, pet ih je napisano za štokavsku književnojezičnu stilizaciju, a tri za kajkavsku. Govorim o nazivima za neosobnu rečenicu i glagolsku osobu u tim gramatikama, o pristupu kategoriji neosobnosti. U trima je gramatikama metajezik hrvatski, a u ostalima latinski, talijanski i/ili njemački pa glede metajezika gramatike opisujem razvrstane u dvije u skupine, u prvoj su tri gramatike s hrvatskim metajezikom: Jurin (1793), Starčević (1812), Đurkovečki (1826), a u drugoj je skupini pet gramatika sa stranim metajezikom. Budući da su četiri gramatike iz druge skupine prevedene na suvremeni hrvatski standardni jezik: Kornig (1795), Volčić (1803), Appendini (1808), Matijević (1810), samo Lanosović (1795) nije preveden, u drugoj se skupini osvrćem i na nazivlje u prijevodu uspoređujući ga s nazivljem u gramatikama suvremenica s hrvatskim metajezikom i sa suvremenim hrvatskim jezikoslovnim nazivljem.

Ključne riječi: sintaktičko nazivlje; glagolska osoba; neosobna rečenica; meteorološke predikacije; pasiv; neosobni pasiv

Autorska prava: © 2025 Autor(i). Ovaj je rad dostupan u otvorenom pristupu sukladno s licencijom Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna.

Copyright © 2025 The Author(s). Open Access: This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.